

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ
ГРЕЦЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ (ОДЕСА)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XII

ОДЕСА
ОНУ
2018

УДК 94(100)“-04/17”(08)

C773

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 24 січня 2018 р.

Рецензенти:

- І. В. Бруйко** – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії та методології пізнання
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- І. В. Немченко** – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
О. Б. Дьомін – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Дзиговський – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. М. Луговий – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
С. А. Булатович – к.і.н., доцент;
С. Б. Охотніков – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
М. Д. Руссев – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи
(Кишинів, Молдова);
О. В. Смигдина – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України
ОНУ імені І. І. Мечникова;
С. Б. Сорочан – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XII / Голов. ред. І. В. Немченко. –
C773 Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. –
632 с.

ISBN 978-617-689-251-9

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XII читань пам'яті професора П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 12-13 березня 2018 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-251-9

© Колектив авторів, 2018
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2018

**ЕКОЛОГІЧНА ІСТОРІЯ ДОПИСЕМНОЇ ДОБИ:
актуальні питання сучасних досліджень****Вступ**

Одною з виразних тенденцій сучасного етапу розвитку світової історичної науки стала ревізія методології історичного пізнання, що обумовила новий оберт пошуків моделей інтерпретації історико-культурних феноменів. Перегляд підходів, теорій та методів, що відбувається на рубежі століть, позначився на усіх царинах історичної науки, включаючи комплекс історичних наук та субдисциплін, центральне місце у предметному полі котрих посідають події додержавної доби та їхня всебічна інтерпретація.

Традиційні для європейської історичної науки другої половини ХХ ст. позитивістський, модерністський, структуралістський та інші підходи до відтворення культурно-історичних, соціально-економічних, господарсько-побутових, етнокультурних та інших процесів далекої минувшини засвідчили свій фундаментальний пізнавальний потенціал для розв'язання багатьох важливих конкретних питань історичної дописемної доби. Втім, вони поступово перестають задовольняти потреби сучасної допитливої генерації істориків, котрі ставлять завдання не лише відтворити події, а й пояснити їхні причинно-наслідкові зв'язки, реконструювати повсякденність як форму історичного буття людини дописемної доби. Інколи можна спостерігати, як ці «традиціоналістські» підходи поступаються місцем ідеям, що межують з псевдонаукою (як езотеризм, космізм, інтуїтивізм, візуалізм тощо), що переносять акценти у реконструкції подій далекого минулого в царину мистецтва або потойбічного знання.

Проблема удосконалення методології наукового пізнання постає надзвичайно актуальною для історії дописемної доби, яка ґрунтується на принципово іншій, переважно артефактній джерельній базі. Подібний «матеріалізм» джерел, що запозичені у археології, палеонтології, антропології, палеогеографії, геології та інших суміжних наук, у переважній більшості випадків виключає можливості інтуїтивістсько-езотеричного пояснення процесів та подій, що відбувалися у минулому та вимагає принципово інших методів обробки джерел та інших підходів до осмислення результатів цієї обробки.

Надзвичайно перспективним у цьому контексті постає теоретичний й практичний досвід археології кам'яної доби, котра від самого початку формується на стику палеонтології та геології та

цілком логічно розглядає первісну людину у нерозривному зв'язку із її природним оточенням. Загалом, сьогодні тезу про те, що природне середовище відіграє у дописемну добу значно важливішу роль, ніж у пізніші періоди, навряд чи можна віднести до кола дискусійних. Географічні умови часто виступають єдиним логічним поясненням особливостей господарства, побуту, матеріальної культури давнього населення, що дозволяє засвідчити виникнення самостійного підходу дослідження дописемних суспільств: екологічного.

Тим не менш, ретельний аналіз численних сьогодні прикладів застосування екологічного підходу засвідчує, що за межами уваги дослідників залишилося чимало важливих теоретико-методологічних питань, пов'язаних із загальною концептуалізацією географічного та екологічного чинників історичного процесу. На наш погляд, ключовою тут є відсутність взаєморозуміння між представниками гуманітарного та природничого знання принаймні з трьох важливих проблем: щодо просторових рамок подібних реконструкцій, щодо їхніх хронологічних рамок, а також щодо персоніфікації антропогенної складової палеоекологічної системи.

Проблема просторових рамок застосування екологічного підходу

Аналіз предметного поля та понятійного апарату новітніх видань з цієї проблеми дозволяє загалом виявити два основних підходи до концептуалізації простору: адміністративно-територіальний та природно-географічний.

Так, у значній частині робіт застосовуються сучасні адміністративно-територіальні одиниці (області, райони, населені пункти тощо), що само по собі не може вважатися повністю виправданим у контексті досліджень дописемної доби, тим більше тих, що базуються на екологічному підході. Разом із тим, протягом останнього десятиріччя спостерігається цілком наочна тенденція відходу від подібної практики¹.

У роботах, автори котрих визначають просторові рамки свого дослідження через компоненти природно-географічного середовища, можна розрізнити два рівні концептуалізації зв'язку давнього населення з його природним оточенням.

З одного боку, спостерігається тенденція прив'язки подібних досліджень до макропросторів, зокрема до географічних зон та ландшафтів (наприклад, «степова Україна», «євразійські степи», «на кордоні Степу та Лісостепу», «Лівобережний Лісостеп» тощо). Ця традиція, що уходить своїм корінням ще до античної натурфілософії,

притаманна переважно узагальнюючим роботам або науковим творам підсумково-інтерпретаційного або навчального характеру.

Достатньо часто просторовими рамками виступають також фізико-географічні райони, природно-територіальні комплекси, геосистеми та інші поняття, запозичені у сучасної фізичної географії (наприклад, «степове Причорномор'я», «Дніпровське Надпоріжжя», «Нижнє Подністров'я», «степове Побужжя» тощо). Подібна тенденція характерна значною мірою для дисертаційних робіт докторів та кандидатів наук й докторів філософії, а також широко представлена в статтях у фахових та наукометричних виданнях.

З іншого боку, значна частина дослідників тяжіє до обмеження просторових рамок свого дослідження такими запозиченими у природничих наук поняттями, як екологічна ніша, фація, фізико-географічний мікрорайон, біогеоценоз, антропогеоценоз тощо («Бакшалінська екологічна ніша», «Дунайські плавні», «Куяльницьке прилимання» та ін.). Контекст їх використання засвідчує, що автори розглядають згадані поняття як такі, що відповідають макрорівню реконструкції зв'язку природи та суспільства. Однак у своєму «першоджерелі» (екології, географії тощо) ці поняття переважно не мають просторового значення й не можуть бути виражені через певну кількість квадратних метрів чи кілометрів, позначаючи переважно характер зв'язків між окремими елементами природного середовища, людиною та артефактами, нею створеними. Відтак чітке окреслення подібних одиниць на карті часто викликає суттєві складнощі.

Ситуація з визначенням просторових рамок ускладнюється ще й тим, що представники гуманітарного знання (історики, археологи, етнологи, культурологи та інші) часто користуються термінами, запозиченими у «природничиків» (географів, екологів, геологів тощо), на власний розсуд, вкладаючи у них так зване «очевидне» значення.

Найяскравішим прикладом подібного ставлення є поняття ландшафту, яке є традиційним лідером серед термінів, котрими користуються у контексті екологічних реконструкцій дописемної доби. Так, у географії в залежності від контексту роботи ландшафт інтерпретується й як загальне поняття, й як сукупність елементів або процесів, й як комплекс, й як система². У гуманітарному знанні, поряд із розумінням ландшафту як географічної системи, останніми роками поширилася інтерпретація ландшафту як сукупності символів, як артефакту, як сцени, як образа та/або тексту³. Подібні розбіжності притаманні й для розуміння понять географічна зона, екологічна ніша та інші. При цьому предметом дискусій опиняється їх територіальний

обсяг, морфологія, внутрішня структура та кордони, а також проблема динаміки в часі. Науковий пошук постмодерністів додає до цього переліку також проблему контекстуальності та суб'єктивності сприйняття різноманітних просторів.

Представники гуманітарних та природничих наук про часові та соціальні рамки екологічних реконструкцій дописемної доби

Пошук взаєморозуміння між представниками гуманітарного та природничого знання у цій царині значно складніший, ніж це можна собі уявити. Фундаментальна проблема полягає у тому, що виховані у властивих кожній науковій царині традиціях науковці вважають, що відповідь на питання про часові рамки екологоісторичних реконструкцій та визначення того, яка саме група людей була «автором» певної відповіді людини на зміни природного оточення, є абсолютно очевидним й не потребує спеціального визначення.

Так, для істориків, археологів, етнологів, антропологів не викликає сумнівів той факт, що реконструкція взаємозв'язку природи та суспільства має здійснюватися для історично значущих проміжків часу, тобто керуються існуючими періодизаціями історичного процесу. Вочевидь, не завжди та не скрізь ці етапи можуть бути ототожені з динамікою кліматичних та/або географічних процесів, котрими керуються у своїх реконструкціях представники природничих наук. Робочим рішенням цієї проблемної ситуації можна вважати співвіднесення регіональних версій «гуманітарних» (історичної, археологічної тощо) періодизацій з узагальненими реконструкціями етапності динаміки клімату, ландшафтів та екологічної ситуації, розробленими для цього ж регіону.

Зокрема, саме такий підхід був запроваджений для створення узагальненої картини історико-культурного та економічного розвитку населення Північно-Західного Причорномор'я у первісну добу у зв'язку з історією Чорноморського басейну у рамках Міжнародних проєктів з геологічної кореляції IGCP 521 «Чорноморсько-Середземноморський коридор за останні 30 тис. років: зміни рівня моря та людська адаптація» (2006–2010) та його наступника, IGCP 610 «Від Каспію до Середземного моря: екологічні зміни та відповідь людини на них у Четвертинному періоді» (2013–2017)⁴. Цей досвід виявив серію питань, знаходження об'єктивної відповіді на які є необхідною передумовою успішності та, що важливо, достовірності подібних кореляцій. Пріоритетне місце серед них посідає механізм співставлення прийнятої в природничих та гуманітарних науках системи дат та абсолютної хронології, у тому числі з урахуванням

новітніх результатів калібрування абсолютних дат, отриманих протягом другої половини ХХ ст.

Коли йдеться про визначення того, що являє собою антропогенна складова екологічної системи історичного минулого, представники природничих наук вживають, як правило, терміни, що не мають чіткого соціокультурного змісту, як то «населення», « мешканці», «люди» тощо. Цілком логічно, що представники гуманітарного знання користуються значно більш гнучкою термінологією, що охоплює соціальні, демографічні та етнокультурні складові. Розв'язання питання про те, хто саме населяв простори макро- та мікро- рівня, сьогодні залишається актуальним завданням, що не має однозначного рішення ані на методологічному, ані на емпіричному рівні.

Одним з емпіричних способів розв'язання даного питання є встановлення ареалів («життєвих просторів») общини, етнічної групи, етносу та інших структурних елементів складної мозаїки, що утворюють людське суспільство. Це можливо здійснити на підставі ретельного дрібномасштабного картографування елементів матеріальної та духовної культури з урахуванням найдрібніших відхилень їхнього абсолютного та відносного віку. Однак, як уявляється, сьогодні це завдання навряд чи може вважатися легким для спільнот дописемної доби.

Ще один можливий шлях пошуку відповіді на дане питання може бути знайдений, якщо взяти до уваги існуючий сьогодні плюралізм теоретичних підходів до оцінки характеру взаємодії природи та суспільства у дописемну добу. Так, зокрема, автором даної роботи були з'ясовані особливості застосування теорій екологічної пружності (*resilience theory*), екологічного стресу (*environmental stress theory*) та екологічної кризи (*environmental crisis theory*), а також теорії регулювання (*adjustment theory*) у контексті дослідження відповіді людини на глобальні зміни клімату у Північно-Західному Причорномор'ї на рубежі плейстоцену та голоцену⁵. В результаті було продемонстровано, що кожна з цих теорій розкриває специфічні аспекти відповіді соціуму на особливості природно-ландшафтного середовища та на його динаміку у часі, відкриваючи простір як для індивідуальних, так й групових реакцій шляхом еволюційних та трансформаційних змін окремих складових культури. У такому контексті ідентифікація суб'єкта екологічної реконструкції історичних процесів визначатиметься у тому числі й обранням певного підходу до інтерпретації наслідків цієї реконструкції (наприклад, індивідуальна змінюваність для теорії регулювання, етнічна група, або община, тобто

мешканці одного поселення для теорії пружності, більші угруповання в системі теорії екологічного стресу та екологічної кризи тощо).

Підсумки

Таким чином, на сучасному етапі розвитку історичної науки процес екологізації реконструкції та тлумачення історичних процесів у дописемному минулому суттєво ускладнюється низкою обставин, у центрі котрої знаходиться проблема пошуку взаєморозуміння представників природничих та гуманітарних наук та вироблення спільних критеріїв та методичних підходів, що дозволили б співставляти результати подібних реконструкцій на єдиній теоретичній й методологічній платформі. Значною мірою проблема ця ускладнюється й загальною недосконалістю понятійного і термінологічного апарату екологічних реконструкцій у рамках обох наукових царин.

Тим не менш, плідність та надзвичайна важливість для глибшого розуміння сутності історичних процесів тих еколого-історичних реконструкцій, що існують на даний момент, засвідчують доцільність подальших наукових пошуків у даному напрямку.

¹ Сминтина О. В. Теоретичні питання дослідження екології давньої людини. Одеса, 2004, С. 52-54.

² детальний огляд підходів див. у: Исаченко А. Г., Шляпников А. А. Ландшафты. М., 1989; Шищенко П. Г. Ландшафтознание – фундаментальная наука: теоретико-методологичні і практичні аспекти // Ландшафти і сучасність. К.-Вінниця, 2000. С. 46-48.

³ докладніше див. у: Gosden C., Head L. Landscape: a useful ambiguous concept // *Archaeology in Oceania*. 1994. Vol. 24. P. 113-116; *The Anthropology of Landscape: perspectives on place and space*. Oxford, 1996.

⁴ Янко-Хобах В. В., Смытына Е. В., Кадурын С. В., Ларченков Е. П., Мотненко И. В., Какаранза С. В., Киосак Д. В. Колебания уровня Черного моря и адаптационная стратегия древнего человека за последние 30 тысяч лет // *Геология и полезные ископаемые мирового океана*. 2011. № 2(24). С. 61-94.

⁵ Сминтина О. В. Теорія культурної пружності у первісній археології в системі моделювання відповіді людини на глобальні зміни клімату // *Стародавнє Причорномор'я*. Одеса, 2016. С. 504-509; Сминтина О. В. Теорія стресу як інструмент реконструкції історії населення Північно-Західного Причорномор'я на рубежі плейстоцену та голоцену // *Записки історичного факультету*. 2016. Вип. 27. С. 165-177.

<i>Немченко І. В.</i> До 55-ліття кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.....	5
<i>Избаиш-Гоцкан Т. А.</i> Антиковедение на кафедре истории древнего мира и средних веков.....	16
<i>Чепіженко В. В.</i> Розвиток медієвістики на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ (до 2000 р. – ОДУ) імені І. І. Мечникова.....	23
<i>Агульников С. М.</i> Планировка и топография могильников белозерской культуры в Нижнем Подунавье.....	39
<i>Алексеев В. П., Лобода П. Г.</i> Редкие и неизданные варианты монет античных городов Северного Причерноморья.....	44
<i>Андрух С. И., Тоцев Г. Н.</i> Сорокина Балка – новый памятник археологии в Нижнем Поднепровье.....	50
<i>Боднарюк Б. М.</i> Західноєвропейський премілленаризм XVII ст.: відродження апокаліптичних настроїв та віри у земне царство Христа на тлі Тридцятирічної війни й англійської пуританської революції.....	52
<i>Бойко-Гагарин А. С., Корпусова И. В., Янов Д. М.</i> Некоторые особенности обращения османских юзлуков на территории княжества Валахия в 1810-1811 гг.....	57
<i>Бондаренко Д. В., Смирнов О. І.</i> Археологічні дослідження зольника № 2 Вікторівського святилища в 2017 р.....	70
<i>Буйських С. Б.</i> Хора Ольвії – історико-археологічний релікт давньогрецької колонізаційної епохи у Нижньому Побужжі.....	78
<i>Булатович С. А.</i> Из истории изучения античного Никония.....	82
<i>Бурдо Н. Б.</i> Антропоморфна пластика усатівської культури.....	87
<i>Бьяджи П.</i> Малоизвестные материалы к хронологии грота Буран-Кая III (Украина).....	97
<i>Вар`ян О. О.</i> Ставлення до дитинства в Афіньському полісі архаїчного та класичного періодів.....	102
<i>Вертієнко Г. В.</i> До питання про метал в Авесті.....	108

<i>Відейко М. Ю.</i> Сакральні будівлі Центральної та Південно-Східної Європи у V тис. до н.е.....	117
<i>Вус О. В.</i> Кастеллум Сиваг-Кермен – погранична крепость Византиї в Юго-Западной Таврике.....	123
<i>Главенчук А. В.</i> Новые данные о пигментных охрах из раскопок Анетовки 2.....	131
<i>Горбаненко С. А.</i> Перші цілеспрямовані палеоетноботанічні розшуки на Більському городищі.....	138
<i>Грабовская О. В.</i> Історичні обставини початку використання цегли у Вінниці.....	146
<i>Гребцова И. С.</i> Сюжеты античной истории и мифологии в творчестве европейских художников XVIII – первой половины XIX ст.....	153
<i>Гулюк Є.</i> Зміни статусу історії та структури історичного знання в освітній системі єзуїтів у середині XVIII ст.....	160
<i>Гуменний В. Л.</i> Військові гарнізони на території Близького Сходу і парфянські кампанії Риму у II – на початку III ст.н.е (за епіграфічними джерелами).....	166
<i>Дёмин О. Б.</i> Собрание наследства: медиевистика в современной Украине (1992–2016 гг.).....	171
<i>Демченко О. В.</i> Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів.....	178
<i>Дергачева Л. В.</i> Клад средневековых молдавских монет XIV века, найденный на территории республики Молдова.....	185
<i>Димидюк Д. А.</i> Фортифікації та облогова техніка Багратидської Вірменії кінця IX – середини XI ст. (на основі писемних джерел).....	191
<i>Добролюбский А. О.</i> Остатки и следы Джинестры на одесских берегах.....	199
<i>Домановська М. Є.</i> Філологічний вектор розвитку візантиністики у Харківському університеті (середина XIX – початок XX ст.).....	208

<i>Домановский А. Н.</i> К вопросу о нарушителе арабо-византийского договора 689 г.....	214
<i>Diaconu V., Gafincu A.</i> Multidisciplinary research dedicated to the Late Bronze age from the space between the Carpathians and Prut (Romania).....	220
<i>Дятлов В. О.</i> Герцогиня Здена Саксонська та її син Георг. Виховання християнського князя.....	227
<i>Заплетнюк О. А.</i> Роль фараона Ехнатона у культурі Атона за текстами прикордонних стел «раннього проголошення».....	234
<i>Зелинский А. Л.</i> К вопросу о назначении так называемых перстней «птолемеевского типа».....	241
<i>Иванова С. В.</i> Обмен и торговля в древних обществах.....	247
<i>Івченко О. С.</i> Джон Спелмен та Філіп Хантон: два погляди на королівську владу.....	254
<i>Kamadadze K.</i> Porcelain from Gonio fort.....	261
Клюшинцев В. Н. , <i>Гребенников В. Б.</i> К вопросу о развитии металлургии и металлообработки в эпоху бронзы в Нижнем Побужье.....	269
<i>Ковальський Л. С., Голдаєв С. Г.</i> Заповнюючи прогалини на карті енеоліту степової Одещини: пізньотрипільська випадкова знахідка з долини ріки Кучурган.....	276
<i>Ковбасюк С.</i> «Коли запитають вас ваші сини...»: іконографічні новачі у «Песаху» Хейбрехта Бейкелара 1563 р. та реформаційний дискурс.....	283
<i>Колесниченко А. Н.</i> Стекланные сосуды закрытых форм VI-I вв. до н.э. в сакральных контекстах Средиземноморья и Северного Понта.....	291
<i>Красножон А. В.</i> Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее.....	298
<i>Крижанівський А. Л.</i> Метрологічні показники монет львівського монетного двору XIV-XV ст.....	304
<i>Левченко В. В.</i> Мифы и реалии биографии профессора А. Г. Готалова-Готлиба (1866–1960).....	312

<i>Лиман С. И.</i> Французская средневековая история и историография в творчестве профессора Харьковского университета М. Н. Петрова (1826-1887).....	320
<i>Лобанова М. А., Нестеренко О. В.</i> Нова пам'ятка катакомбної культури в Одеській області.....	327
<i>Луговий О.М.</i> Візантійські послы у Снятині 1415 року.....	332
<i>Мельников О.Н.</i> Серебряный статер Гигиэнонта в монетном деле и в нумизматике Боспора.....	339
<i>Mielczarek M.</i> From the history of archaeology in Odessa. Józef Czaki (1857-1936), a forgotten collector of antiquities.....	349
<i>Моусеенко Н. С.</i> Сребреники Святополка: итоги тысячелетия.....	353
<i>Мызгин К. В., Филатов Д. А.</i> Находки ауреусов зурпаторов III века на территории Украины.....	354
<i>Николаев Н. И.</i> Кто был советником царя Скилура в Неаполе Скифском?.....	368
<i>Одрін О. В.</i> Північнопонтійська торгівля зерном: друге життя давніх концепцій.....	375
<i>Отрешко В. М.</i> О тенденциях развития археологии.....	381
<i>Охотников С. Б.</i> Сотрудничество ученых Одессы и Польши в изучении археологии и древней истории Северного Причерноморья.....	384
<i>Охріменко О. С.</i> Уривок невменної нотації з оправи рукопису «Miscellae quodlibeticae pro IWM».....	392
<i>Папанова В. А., Зиновьева Т. А.</i> Склеп с росписью на некрополе Ольвии: проблема фиксации и интерпретации памятника.....	396
<i>Пересунчак О. С.</i> Нові пам'ятки археології в басейні р. Могилянка.....	408
<i>Пилипчук Я. В.</i> История Золотой Орды в хронике Ульриха Рихенталя.....	413
<i>Пиструил И. В.</i> Изделия с резцовым сколом на эппалеолитических памятниках Северо-Западного Причерноморья (некоторые предварительные выводы).....	416
<i>Плешивенко А. Г.</i> Забытые раритеты.....	422

<i>Подрез Ю. В.</i> Дипломатична діяльність уряду П. Орлика щодо Франції та Османської імперії в 1710 році.....	430
<i>Полищук Л. Ю., Кіосак Д. В.</i> Нові матеріали до історії археологічного вивчення Південного Побужжя.....	436
<i>Попова Т. Н.</i> В. Э. Крусман: епоха и наука под скальпелем историка.....	446
<i>Попович С., Чобану И.</i> Раскопки кургана № 8, у с. Александру Иоан Куза (Кагульский р-н, республика Молдова).....	453
<i>Прохорова А. Ю.</i> Французька політика Англії під час північного повстання 1569 р.....	457
<i>Руссев Н. Д.</i> Белгородский мученик Иоанн Новый и религиозная жизнь Молдавии начала XV в.....	463
<i>Рябцева С. С.</i> О некоторых специфических чертах головных уборов населения балканского региона в X–XIV вв.....	470
<i>Савельева Е. С.</i> Терракотная статуэтка римского воина из Картала...481	
<i>Самойлова Т. Л.</i> Контакты Родоса и Тиры в эллинистическое время по данным керамической эпитафии.....	485
<i>Секерська О. П.</i> Тваринництво та полювання в господарстві населення античного часу межиріччя Дунаю та Південного Бугу.....	487
<i>Сминтина О. В.</i> Екологічна історія дописемної доби: актуальні питання сучасних досліджень.....	494
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М., Снитко О. В.</i> Про історію однієї лапідарної пам'ятки, знайденої біля Ольвії.....	500
<i>Снитко И. А.</i> Проблемы архитектурной идентификации фрагментарно исследованных архитектурно-археологических памятников.....	505
<i>Сурду В. В.</i> Особенности погребальных сооружений ямной культуры Карпато-Поднестровья.....	512
<i>Тарасенко Н. А.</i> Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине.....	517
<i>Тоцький П. М.</i> Становий статус церкви в королівській Франції напередодні Революції.....	524
<i>Тоцев А. Г.</i> Крымско-русские торговые отношения в XV в.....	531

<i>Туровский Е. Я.</i> Государственное устройство античного Херсонеса.....	534
<i>Федченко С. Е.</i> Функції та місце сексуальності у римському зображальному мистецтві.....	539
<i>Фомин М. В.</i> Трансформация обряда крещения и ее отражение в архитектуре Херсонеса-Херсона.....	547
<i>Khalvashi M., Aslanishvili L., Kakhidze E.</i> Garrisons on the edge of Imperium Romanum.....	553
<i>Харламова А. О.</i> Результати картографування середньовічних кам'яних статуй в басейні середньої течії Сіверського Дінця.....	558
<i>Хахеу В.</i> К вопросу о погребальном обряде позднегальштатского времени днестровско-карпатского региона (конец VII–V вв. до Р.Х.).....	566
<i>Циватый В. Г.</i> Внешнеполитическая и дипломатическая институционализация Европы раннего нового времени глазами современника: Франческо Гвиччардини о концептах «война» и «мир» в исторической памяти.....	573
<i>Чекунина Н. В.</i> К истории формирования коллекции древнерусских монет одесского археологического музея НАН Украины.....	580
<i>Черниенко Ю. А.</i> К вопросу об информативности предметов металлопроизводства для анализа проблем генезиса сабатиновской культуры.....	585
<i>Черных И. Д.</i> Цивилизации «осевого времени» в научном наследии Ш. Эйзенштадта.....	592
<i>Шевцов С. П.</i> Структурные средства изображения Перикла у Фукидида.....	596
<i>Шевченко О. Б.</i> Сарматські «амазонки»: чинники, що спонукали появу історіографічного міфу, та реальність сьогодення.....	603
<i>Янко А. Л.</i> Расенна чи Ратуменна?: Дещо про епоніма і самоназву етрусків.....	609
<i>Ярош О. А.</i> Витоки і розвиток британського орієнталізму у першій половині XVII ст.....	615
Перелік скорочень.....	622